

Prva jugoslovanska umetniška izložba v Belgradu.

Spisal J. R.-Sever.

Ravnina, sama ravnina! Tista neizmerna ravan, ki se razpenja do horizonta, na katerem se ne črtajo vijoličaste, vijugaste konture gora in holmov v veseli gracijoznosti in grandioznem nemiru, nego ravan, ki je vseobsežna kakor morje, ki je ne pregleda človeški vid. Z veličastno ležernostjo se objemata v daljavi, ki jo le slutiš, nebo in zemlja; visoki modri svod, ki se zdi mnogo višji nego pri nas, se pogreza na sivorjavo celino . . . Imponujoča enoličnost je vtisk, ki ga napravlja svet, po katerem se voziš v Srbijo in ki se razprostira okoli kraljevskega Belgrada. Objema te ona globoka melanholija, ki preveva nedosežne napeve starih srbskih narodnih pesmi in ki je navdahnila tožni spev jugoslovanskim „guslarjem“, iz katerega čuješ stoletno zdihovanje in junaško borbo slovanske duše. Po vsej velikanski planjavi se raztezajo pašniki, veliki in neomejeni, le tuintam se pokažejo mogočni kompleksi polja, ki se izgublja ob horizontu. Plodna in bogata je ta dežela, blesti se na solncu črna gruda, ki spominja, da ni daleč Banat, ki ga je Bog blagoslovil v urah nebeške radosti. Vse to bogastvo pa je prepuščeno, rekel bi, samemu sebi; bujna trava se suši v žgočem poletju in porjavi v deževni jeseni. Redko, le redko se pokaže nekaj streljajev od nizke, zaduhle železnične postaje pol razdrta slavonska vas s karakterističnim cerkvenim stolpom na sredi, od postaje pa se vleče v selo pot, po kateri stoje ob deževju večje mlake nego na polju. Silno tihoto, v kateri se ti zdi, da čuješ pridušeno dihanje vse te ogromne zemlje, moti gaganje belih gosi, ki se pode po travnikih, in kruljenje prascev, pasočih se v naturni svobodi. Včasih uzreš na neizmerni ravnini vrsto jesenov, ki raztezajo veje v neizrekljivem hrepenenju k redkim oblakom, plavajočim preko silnega svoda. Pa potegne veter in upogibajo se elastične veje v najbolj valovitih in najzaokroženejših linijah, kar jih vidiš na drevju. In pomika se počasi čreda preko planjave, velika, krasna goved z meter dolgimi rogovi ter se tišči skupaj, da se ti zdi kakor zadruga, ki izhaja od skupnega deda. Počasi se pase, da občuduješ umerjeni ritem linij ter se naslajaš

ob izrednem kontrastu preprostih enostavnih barv rjavočrne grude in belosive živine. Toda čreda se prikaže le včasih.

Tam pa, kjer stoji stolica srbskih kraljev, se dvigne svet nadomoma. Nad izlivom Save v Donavo stoji na visokem bregu stari Belgrad, razprostirajoč se od zapada proti vzhodu. Od daleč že uzreš, če se voziš z vlakom, novi konak med gručo poslopij, med njimi saborsko cerkev, kjer je bil kronan naslednik Dušana Silnega, Peter I. Karagjorgjević. Samozavestno se ozira na ogrsko stran trdnjava Kalemejdán s svojimi kulami in zidini nad savskimi valovi. Za trdnjavo, ki so jo imenovali Turki Fičir Bajir, pa leži mesto samo, pol velemodernega, pol slovansko-turškega orijentskega značaja. Neizrečeno zanimiv je ta stek, rekel bi, dveh kultur: zapadne in vztočne. Poleg stavb pariške in secesijske dunajske arhitekture stoje po ulicah hiše, ki so še iz prve polovice minolega stoletja: običajno rumeno pobarvana pritlična ali enonadstropna poslopja s širokimi pomoli, krita z deskami ali z očrnelo opeko, z vrati iz gladkih desk. Ob modernih, ravnih, širokih cestah, po katerih teče električna železnica in ki so razsvetljene z električnimi obločnicami, se nahajajo velike trgovske izložbe, kakršne vidiš v evropskih velemestih. Ceste se cepijo v zveržene ulice, zvezane ž njimi po lesenih stopnicah. Ob njih se tišče nizke hišice v največjem neredu skupaj. Tlak je iz kamenitih plošč in ves razdrapan. Podobna so si pač vsa velika mesta na Balkanu.

In življenje v Belgradu! V dneh kraljevega kronanja je bil tu pester kalejdoskop in tudi obično vidiš tu najpisanejšo sliko, kajti Belgrad ima živahno trgovino. V „Grand Hotelu“ sede v „Wintergarten“, kjer je shajališče belgrajske buržoazije, dame v najfinejši francoski svili, s pariškimi klobuki à la rococo ter koketno opazujejo življenje z okusnimi lornjoni. A vidi se jim, da nismo v zapadni metropoli, kajti nakit pričča o bujni fantaziji, ki ljubi omamljiv blesk in pretirano razkošje; dame imajo težke uhane, ki se kar iskre pravih ali imitiranih briljantov, in prstani, s katerimi so jim preobloženi prsti na obeh rokah, se izpreminjajo v vseh bojah, v katerih reflektirajo dragi kameni. A „turska kava“, ki se pije po mnogoštevilnih „kavanah“ in restavracijah, je nam nekaj docela tujega: močni aroma, gošča in vztočni servis pričajo, da je to v istini mosleminska pijača, kakršno pijo v Carigradu. Poleg maloštevilnih mohamedanskih kostumov — Turkov v Belgradu sedaj ni več, dasi je bilo mesto leta 1867. še v sultanovih rokah, pač pa stoji še turška džamija — je videti povsod srbskega seljaka v rjavi raševini in v pletenih opankah.

Nosijo pa seljaki tudi obleko iz belega platna kakor kmetje iz Slavonije. Na glavi imajo ponosno „šubaró“, visoko kapo iz črnega ovčjega krzna, ki je živ izraz ponosne narodne duše, a tudi „šajkače“ iz temnomodrega sukna, ki so po sredi stisnjene; take ima tudi del armade srbske.

Srbska vojska! Kaj pač občuti Srb, meščan in najpriprostejši seljak, če zagleda vojaštvo! Pred njim nosijo navadno zastavo in ves narod, kolikor ga je, postoji ter se — odkrije. Ni videti izlepa, da bi se odkrivali ikonam, kajti ni jih veliko po javnih krajih, in tudi cerkve so v celem Belgradu, dasi ima 75.000 prebivalcev, samo štiri in še te so stare in majhne; če pa vidi srbski narod zastavo, ki mu je znamenje svobode in junaštva, ga obide čut svetega spoštovanja do herojev, ki so prelili kri za krst častni in svobodo zlato. V srbski duši zasledimo poteze, ki so nam, dasi smo si po rodu in jeziku ž njimi toliko slični, docela nerazumljive, kajti naš karakter je trpel toliko po tujih vplivih in naše državne razmere so tako drugačne od srbskih, da smo v mnogem pogledu bližji Nemcem nego Srbom. Srbska narodna duša ni vesela, dovtipna, nego resna, melanholična, skoro neprijazna, toda polna junaštva: še danes živi v duši srbskega naroda duh Kraljeviča Marka tako sijajen in svež kakor pred stoletji, ko so se rodile božanstvene pesmi o herojski hrabrosti njegovi. S kakšnim neverjetnim navdušenjem so zbrali v Narodnem muzeju stare, prestreljene prapore iz srbskih vstankov, med katerimi je osobito krasna zastava iz upora leta 1654., na kateri je temnordeče polje posuto z zlatimi plameni, v sredi pa je vezen črn orel. Kako skrbno je tudi aranžiran provizorni vojni muzej na Kalemejdanu, kjer so v leseni rotundi razobešene ob straneh vse zastave srbske od kneza Miloša do kralja Milana, v sredi pa so razstavljeni srbski topovi iz uporov, da celo dve pedi dolg možnar. In Kalemejdan sam! Kolikorkrat gre človek skozi moderni perivoj, ki veže mesto s trdnjavo, vselej se mu bude drugačne misli. Visoke zidine iz ocrnele opeke, globoki jarki, mostovi in stolpi, iz katerih gledajo stari topovi, grede, ograjene s kanonskimi krogli namesto s kamenjem, piramide iz votlih bomb pred okovanimi vrati, vojaki z dolgimi bajoneti na puškah in — jetniki, vkovani v težke verige, da komaj stopajo: to je Kalemejdan! Tu na Kalemejdanu obhajajo dušo mogočne misli o zmagah Srbov nad Azijati, ko gledaš pred nekdanjim pašinim dvorcem topove iz najrazličnejših časov, ki jih je priborilo junaško hrepenenje po prostosti, tu pod Kalemejdanom ob Donavi stoji Kula Nebojša, kjer so

trpeli srbski junaki najgrozovitejše muke radi krščanstva in domovine, da te navdaja brezpogojno spoštovanje do naroda, ki je imel take sinove, a tu gori na Kalemejdanu me je zmotila iz lepih spominov na večer, ko je zahajalo veliko krvavo solnce za neskončno slavonsko ravnino, tožna, obupna pesem težkih verig robijašev (jetnikov), vkovanih v železje, ko so stopali sklonjeni morda v podzemeljske prostore kalemejdanske . . .

V veličastnih dneh pa, ko se je slavilo kronanje naslednika Karadjordja ter se je praznovala stoletnica, odkar se je Srbstvo začelo otresati turškega jarma, v tem svečanem času so se sešle prvokrat jugoslovanske Muze ter se združile pod zaščito kraljevskega škrlata v sestrski objem. Racionalneje se ni moglo povečati zopetno zavladanje Karadjordjevičev po tolikih bridkih udarcih, ki so zadeli to jugoslovansko kraljevino, nego s tako eminentno kulturno prireditvijo, kakor je bila umetniška izložba. Dne 18. septembra t. l. je otvoril ob enajstih dopoldne razstavo kralj Peter I. z besedami: „Proglašam izložbo za otvoreno ter ji želim velikega uspeha“. Tako je pokazal kralj, da ni le nositelj državne reforme v svoji zemlji, nego da je človek, ki hoče prešiniti tudi s prosveto svoj narod. Prišel je v istini narod iz vseh krajev Srbije: seljaki, ki niso morda videli drugačnih slik kakor ikone, osiveli popi v črnih mantijah in visokih kamilavkah na osivelih kodrih, prešerni trgovci in visoki činovniki se vreli v trumah v „veliko školo“, kjer so bili razstavljeni v vseh dvoranh drugega nadstropja srbski, bolgarski, hrvaški in slovenski umotvori. Treba ni poudarjati velikega historičnega pomena, ki ga ima taka prireditve. O vzajemnih koristih je napisal dr. Milivoj Vasić v „Srbskem književnem Glasniku“ temeljit članek, in moramo mu pritrčiti, da je bil to napriimernejši korak h kulturnemu zblíževanju Jugoslovanov. Velik vpliv pa bo imela brez dvoma belgrajska razstava tudi v čisto umetniškem pogledu. Istina je, da bodo posamične umetniške skupine po tekmovanju, ki se je pričelo med njimi, mnogo pridobile ter se čimdalje bolj strinjale v umetniških ciljih. Resnica je, da, recimo, nam Slovincem skoro ni mogoče ustvariti lastne, individualne umetnosti z nacionalnim koloritom, pač pa je mogoče Jugoslovanom poiskati svoj umetniški tip. In če bi tudi mogel vsak posamezni narod svoj karakter izraziti, prihrani si vendar mnogo energije, če vidi sorodne poteze, ki so že zaokrožene. V tem oziru se razgrinjajo za prihodnost najlepše perspektive, treba pa je pred vsem razvoju podati sistematično lice, postaviti se na realna tla ter ne gledati na zunanjo formo, ne spekulativno

ustvarjati umetniških fantomov, nego induktivno krepiti posamično umetniško individualnost, dati ji prosto pot, na kateri ji bo luč individualna poteza, ki se ji bo zdela sorodna. Tako si predstavljamo razvoj narodne umetnosti Jugoslovanov.

A kar smo videli na belgrajski izložbi, je bila umetnost, kakršna eksistira danes na Srbskem, Bolgarskem, Hrvaškem in med Slovenci. Skupnih elementov ni bilo še spoznati, našli bi jih morda kvečjemu med Srbi in Bolgari. Reči pa moramo, da tudi umetnost posameznih narodov ni še skristalizirana; pozna se še povsod tuj vpliv, tuj način bolj ali manj, ponekod pa se je smatrala za narodni element zunanost, sujet. Sčasoma se gotovo naziranje poglobi ter bodo umetniki smatrali kostume itd. za postransko stvar, tedaj, kadar se bodo umetniške razmere med Jugoslovani konsolidirale ter se bosta čopič in dleto v istini zatopila v rodno zemljo in estetično dušo narodovo.

Ker stoji moderna kritika na stališču, da treba vsak umetniški pojav razlagati kavzalno, da je torej iskati vzrokov in posledic, da moremo fait a compli pojasniti docela — kar je naloga kritike — in da ga moremo popolnoma razumeti — kar je dolžnost publika — radi tega moramo pojasniti nekoliko umetniške razmere pri vsakem jugoslovanskem plemenu, predno preidemo k umetniškim produktom.

Srbi dosedaj niso imeli umetniške kaste, kakor je ni bilo nikjer med Jugoslovani do zadnjih časov; prvi, ki je organiziral slikarje in kiparje svoje domovine, je bil Vlaho Bukovac, ki je ustanovil, prišedši iz Amerike in Pariza, v Zagrebu umetniško kolonijo. V Srbiji pa še do danes ni umetniškega društva, dasi imajo arhitekti svojo organizacijo, ter se je prav sedaj začelo snovati tudi slikarsko in kiparsko združenje. Svojega razstavnega paviljona nimajo belgrajski umetniki, kakor ga tudi v Ljubljani ni, pač pa je v „Srbskem narodnem muzeju“ zbirka slik, deloma inozemskih originalov, deloma starih tujih kopij in nekaj izvirnih srbskih umotvorov. Ali Srbi imajo svojo lastno slikarsko šolo v Belgradu, ki je sicer privaten institut, a vendar kaže blagodejen vpliv na naraščaj: na izložbi je nastopilo v oddelku srbske umetniške omladine 5 gojencev (4 dame, 1 gospod) častno s ksilografsko zbirko. Ravnatelj „srbske slikarske šole“ je historični slikar Rista Vukanović, ki je razdelil svoj zavod v tri oddelke: v obrtni, damski in slikarski del. Predava se tu med drugim o estetiki, anatomiji itd., poučujejo pa poleg ravnatelja še drugi srbski slikarji. Država sicer podpira talente ter jih pošilja v evropska umetniška središča, nastavlja jih za profesorje po srednjih šolah,

ali vendar je profana umetnost v Srbiji manj razvita, nego bi bilo pričakovati. Splošno cvete tudi med izobraženimi umetniki ikonopistvo, ki seveda ne nudi posebne prilike za umetniški razmah, ker ima pač svoje predpisane forme in oblike, v katere je vključeno. V Belgradu so se pač prirejale že kolektivne razstave poedinih umetnikov, toda prave umetniške publike srbski umetniki do danes nimajo. In publika, ki je dovzetna za umetniška stremljenja, ki zlasti materijalno podpira procvit umetnosti, je faktor, ki ga umetniki dolgo časa težko pogrešajo.

Splošna karakterizacija srbskega slikarstva je historični žaner, pa naj si bo po vzoru Matejka in Brožika teatralno kronanje ali kraljevska poroka ali skupina junakov, ki trpe v ječi, ali prizor iz bojev za srbsko svobodo. Prvenstvo si je pridobil na srbskem oddelku gotovo Paja Jovanović, znan vsakomur, ki je sploh kdaj vzel v roke kak nemški ilustrovani časnik, po slikah iz balkanskega življenja, po divjih arbanaških figurah z dolgimi puškami itd. Ali to, kar je bilo na I. jugoslovanski izložbi, je popolnoma nekaj drugega, to ni več Jovanović v rjavih in temnih tonih, to je dekorativni umetnik v barvah Löfflerjevih, poln svetlobe in pompoznih potez. Paja Jovanović je izložil le tri stvari: dvoje velikih platen (Krunisanje Dušanovo in Ženitba cara Dušana sa Aleksandrom, sestrom bugarskog cara) ter majhen email „Oko gušlara“. Krunisanje Dušanovo je največja slika na vsej razstavi ter predstavlja cara Dušana Silnega, ravno ko stopa pod velikim bizantinskim portalom iz cerkve. Njemu na levo gre carica Aleksandra, za njima vojvode z visokimi, perškim tiaram podobnimi škrlatnimi kapami. Pred vrati na pragu stojita dva arhimandrita v sijajnih ornatih ortodoksne cerkve, s kadilnicami v rokah. Pod portalom pa so razvrščeni v špalirju vojniki v oklepih in šlemih. Po stopnicah, ki vodijo do cerkvenega portala, neso paži kraljeve insignije, pred njimi gredo heroidi. Na levi strani na trgu stoji narod, na desni so vitezi na konjih. Slikar je tu razvrstil najrazličnejše kuste od bizantinskih do slovansko-narodnih. Pokazal je kraljevi ornat in raševino seljaško ter jekleno vojniško opravo. Ali skupni vtisk slike vendar ni pester, nego dostojanstven, ker je posamezne boje spravil v ton ter je celotni kolorit mirno svečan; prevladujejo belo-sivo-vijoličaste barve. Dekorativni moment je izborno izražen, dasi je tu intam risba nekoliko trda ter so vobče barve sladke. Najboljši del vse velikanske slike je skupina vitezov, ki stoje na stopnicah pred cerkvijo, v risbi kretenj in v bojah, vrlo fina je tudi četa na konjih z banderci na sulicah; baš perspektiva

linij na sulicah, ki se zde kakor gozd, je tehnično dovršena. Plastika šarene preproge na stopnicah je izborna in plastika lovorjevih vej, ki so nastlane po tleh in po preprogi, je divotna. Ker je v dekorativnem slikarstvu baš perspektiva najtežja, kajti doseči jo je treba skoro samo z barvami, raditega ni čuda, če je tudi tako velik mojster, tako dovršen umetnik v tehniki, kakor je Paja Jovanović, ta težki problem v ozadju, kjer stoji grad nad mestom, nekoliko pustil z vidika ter vsled tega ni dosegel dovoljne daljave zanj, tako da grad stopa nekoliko naprej. Bila mu je pač glavna reč ospredje, ker drugo v temi ni vidno, ter je na to osredotočil vso svojo umetniško silo.

Drugi umotvor Jovanovićev je Ženitba cara Dušana. Tu jaše s svojo nevesto Aleksandro v cerkev k poroki. Spredaj so običajni trobentači. Okoli neveste so device, za carom vojniki z banderci, zadaj modrikasta silhueta gradu. Ves izprevod je na konjih. Tu bi lahko izrazil baš gibanje v linijah, kar je pri dveh pažih, ki vodita konja, tudi markantno izvedeno. Sicer pa je hotel podati Jovanović svečani vtisk carske poroke, združen z ljubko poezijo ljubezni, kar je popolnoma dosegel s koloritom, ki je sličen koloritu na veliki sliki kronanja.

„Oko guslara“ je miniatura. Delana je nad vse skrbno, neverjetno detajlirano. Opanko nekega seljaka bi bilo dobro opazovati z mikroskopom; tako veliko ljubezen je pokazal umetnik do predmeta, da se ni mogel ločiti od njega ter ga dovrševal in dovrševal. Kompozicija skupine, ki posluša guslarja, je imenitna.

(Konec prih.)

Dekle je na vrtu . . .

Dekle je na vrtu
 rožice bralo,
 v šopek vezalo . . .
 Oh, dekle, čemu ti šopek bo? . . .
 Ta šopek, ta šopek?
 Dobil ga bode fantič moj,
 ki pride k meni v vas nocoj.
 Oh, dekle, čemu ti fantič bo? . . .
 Moj fantič, moj fantič?
 Za kratek čas, za kratek čas
 moj fantič hodi k meni v vas . . .

Marica Strnad.

Prva jugoslovanska umetniška izložba v Belgradu.

Spisal Josip Regali-Sever.

(Konec.)

a ja Jovanović ne živi doma, hodi po širnem svetu ter se mudi baje sedaj v Ameriki, Rista Vukanović pa si je postavil dom na srbskih tleh ter postal kot direktor umetniške šole nekak oče mlade generacije. Tudi Vukanović je bil v tujini, učil se je v Peterburgu ter obiskoval v Monakovem Wagnerjevo „Komponierschule“, razstavljal je v Parizu, kjer je dobil za svoje „Dahije“ leta 1898. prvo veliko kolajno. V poslednjem času je Vukanović v večji meri učitelj nego produktiven umetnik, a njegova dela zavzemajo v srbskem slikarstvu poleg Jovanovića ter Vukanovićeve soproge Bete najodličnejše mesto. Odlikuje se z veliko potezo, široko črto in točno, nepogrešno risbo. Slike njegove so temne, kakor je temna in turobna prošlost srbskega naroda, iz katere zajema svoje sujete, kajti Vukanovićev čopič proslavlja trpljenje in muke, ne jasnega dne zmage. „Dahije“, to so turški mučitelji kristjanov, sede na tleh, velika figura se dviguje ter meče strahotno silhueto na steno. Posvetujejo se krvoloki, kako bi prizadejali novih bridkosti zatirancem. Luč, kateri je Vukanović povsodi kos ter je baš v tem oziru v tehniki najmočnejši, pada od spodaj navzgor. Vrlo pogojena je tudi karakteristika obrazov, a celota je le bolj risana nego slikana. „Žrtve dahijske“ je baš tako kot prva slika prizor iz srbskega vstanka, katerega stoletnica se je ravnokar slavila. Srbski junaki zdihujejo vklenjeni v ječi. Eden je prikovan k zidu, drugi sedi na vlažnih tleh, tretji ima noge privite v tombrukah (lesenih kladah) in obraz mu je poln neznanih bolesi. A četrti junak stoji ob zamreženi lini, skozi katero pada v poltemo ozek pramen dneva, ter zre v zlato svobodo, ki mu je Bog in solnce, zre morda majhen košček svete rodne grudi, za katero ni mogel prelitati krvi, ker so preprečile peklenske verige herojsko smrt njegovo. Pred vrati v ječo stoji dolg stražar v zelenordečem kostumu. Interesantno je njegovo lice, ker je na njem rešil problem dnevne svetlobe in motno rdeče luči iz svetiljke na steni, ki se lomita na obrazu, obsenčenem od somraka. Poleg tega ima Rista Vukanović izložena še dva pastela: Crnac in Portret.

Ristova soproga Beta pa je po rodu Nemka ter je bila v Monakovem učenka našega Ažbeta, radiranja se je učila pa pri Kaufmannu. Beta Vukanovičeva slika čisto moderno ter uporablja ploskvo. Portret njenega soproga je brezdvomno njeno najboljšo delo ter umotvor, ki prekaša daleč večino slik na srbskem oddelku, kajti tako močne karakteristike izraza ni dosegel ni eden umetnik, poleg tega pa je portret psihološki resničen. „V polju“ je barvna in svetlobna študija, pripomniti pa bi bilo, da je kolorit rdečega solnčnika, ki ga nese dete, korakajoč po poljski stezi, premalo prozoren, premasiven. Dobra študija v zelenem, z resničnim solncem je „V vrtu“. Beta Vukanovičeva je izločila poleg tega lepo število izvrstnih bakrorezov in usnjerezov. Neobičajen okus in izvirno eleganco je dosegel v radiranju tudi mladi dunajski akademik Josim Danilovac. V portretu in krajini je pričaral s svojim rezilom naravnost slikovite učinke (n. pr. „Pristanišče u Danskoj“, „Bečki kraj“ itd.).

Historičen slikar je prav tako Djordje Krstić, romantik, kar je osvedočil že s prvim svojim delom „Utopljenko“, ki visi v narodnem muzeju. Sedaj je profesor na gimnaziji in polagoma je zašel v ikonopistvo; nekaj ikon je pokazal tudi na izložbi, n. pr. „Sv. Štefana“, trdo stvar, ledenih barv, belosivega tona, brez mehkoobe. Velika slika „Pad Stalaca“ predstavlja prizor iz boja s Turki, ko so zavzeli trdnjavo „Stalac“. Vojvoda Prijezda — ki ga opeva narodna pesem — je ubil lastnega sina, ko so Turki udrli čez zidovje, da ne bi prišel vragu živ v roke, potem pa se je še sam vrgel v brezno. Baš ta trenotek predočuje Krstić: pisani metež pod zidovjem, na katero lezejo sovražniki, zgoraj pa junaškega Prijezdo. Kolorit ima Krstić živejši nego Vukanović, ali kompozicija je nerazložna, risba nejasna; v spodnjem delu slike išče neka noga telesa, ki ga živ krst ne more najti. Krstić je napravil nekaj glav (študij) v „Hell-dunkel“ (št. 35., 36., 37.). In ker absolutno ni treba napak skrivati, ako hočemo napredovati, kar na vsak način bomo, moramo konstatirati, da v umetniško izložbo absolutno ne spadajo Ranosovičeve stvari, kot je „Oproštaj Boška Jugovića s caricom Milicom pred dolazak na Kosovo“ vsled naravnost slabe tehnike, ali pa „Žrtva za otačbinu“ Ane Vlahovičeve, ki ima barve kot „Abziehbilder“.

Predno omenimo Vučetića in Murata, ki sta moderna slikarja, se spodobi, da se spomnimo najstarejšega srbskega umetnika, Steva Todorovića. Klanja se novi struji, a v sivi starosti ne more za živo mladino. Todorović je bil v Rimu, Carigradu, na Dunaju in v Monakovem, a njegov kist se je privadil po svetu taki gladkosti in

zašel je tako globoko v detajle, da odseva iz njegovih portretov — in izložene ima le tri portrete, med njimi kralja Petra I. — občudovanja vredna marljivost brez visokega zanosa. Detajlist je tudi Uroš Predić, ki se je čisto poseljačil ter živi v neki vasi v Banatu. „Mali filozof“ je stvar, ki bi človek ne verjel, da je narejena v današnjih dneh, kajti slikar je iskal takih malenkosti, da je celoten vtisk brez efekta.

Paško Vučetić in Marko Murat sta Dalmatinca, kar oba loči od ostalih Srbov, dasi sta po temperamentu različna. Vučetić je umetnik - profesionalist, učenec Stuckov, ki ga je osobito čislal. Slika več v atelijeju nego v naravi. Vučetić je v skici veliko večji umetnik nego v izvršitvi; najeklatantneje se kaže to pri kraljevem portretu, če primerjamo sliko s skico. Najboljše Vučetićevo delo pa je neka majhna skičica, ki je visela brez naslova in številke; polna mehkode v barvah in resnične solnčne luči je ta krajinica s figuro, slična vernemu Jamovemu realizmu. V čisto slikarskem oziru je zanimivo „Kolo veštica“ (čarovnic), kjer je rešil problem kontrasta v tonu Vučetić izborna, kajti gola telesa čarovnic, ki plešejo v divji gonji kolo okoli žrtvenika, na katerem praskeče ogenj, prehajajo iz rožnega do sivega, vendar je meseni kolorit docela naraven, poza in gibanje pa je dovršeno markirano. Baš nasprotni problem je izveden v ženski akti študiji, ker je v enotnem tonu dosegel lepo plastiko muskulature s spretnim niansiranjem. Da je Vučetić domač tudi v akvarelu, svedoči študija glave, ki je videti prav kakor olje. Izmed portretov naj omenimo le gospice J. M., o kateri trdi Šandor Gjalski, da ni najlepša devojka le na Balkanu, nego na celem našem planetu, vsled česar jo je seveda slikal Vučetić s primernim navdušenjem.

Marko Murat pa je iz Dubrovnika, česar ne taji njegov kist. Murat ljubi žive kontraste, kakršnih je najti v južni klimi pod žarečim solncem, vendar mu barve niso vedno tople in iskreče. Murat je čuteča duša, lirik, a je oprezen; ne vdaje se brez ozira na desno in levo svojemu umetniškemu nagonu ter ne pije v dionizijskem razkošju luči in svetlobe, ki jo je Bog ustvaril in katero od daleč sluti Murat. Od desne in leve se čujejo včasih bedastoče. Murat je danes še eklektik, čemur je najjasnejši dokaz, če primerjamo njegove portrete z drugimi deli. Murat išče še nekaj, česar še ni našel; stopi naj krepko za onim, po čemer mu teži duša. „Proljeće“ je simbolistična slika v moderni tehniki. Dve devojki, odeti s prozornim pajčolanom, hitita čez cvetno poljano, ob kateri klije rumeno grmovje, a za njim leži morje, mirnoveselo. Tu je hotel Murat podati psi-

Josip Regali-Sever: Prva jugoslovanska umetniška izložba v Belgradu. 733

hološko pomladno radost v barvah, sicer enostavnih, in je to tudi dosegel. „Dafnis in Kloe“ je vijoletna večerna krajina, „Stimmungsbild“, kjer ozadje perspektivno ni dovršeno, premočen je tudi refleks na golih telesih. „Vetar“ je sličen „Konavoki“, ki je v narodnem muzeju. Mlada devojka v dubrovniški noši stoji sredi pisane trate, sredi pestrega cvetja, ki ga spogiba veter. In veter mehko objemlje prelestno devojko, poljublja jo v gorkih dihlah in ovija se ji okoli kril, ki frfetajo v njem. Brez strahu pa bi smel Murat v liniji stremiti za večjo mehkobo. Največji talent med modernimi z imenitnim znanjem in neobično energijo, brez manire je Nadežda Petrovičeva, ki je, žal, razstavila le „Žetvo“. Išče sebe ter se da voditi le svojemu geniju brez ozira na mnenje nasprotnikov. Djordje Jovanović je priznan kipar srbski, mož starejše šole, ter dela napol akademiško, gladko. Djordje je oficijalen kipar, ki je izvršil poleg portreta kralja Petra I. monumentalno „Veliko Srbijo“, vilo s praporom in dvo-glavim orlom, „Vuka Karadjica“ ter plaketo „Kara-Djordje in kralj Petar“, ki je reproducirana tudi na jubilejnih novcih. „Guslar“ je figura za monument v Kruševcu in ima glavo precej markantno modelirano, ostalo je sladko. „Crnogorac na straži“ je figura, s katero je Jovanović v celoti značilno podal zamah in dvigovanje telesa; v umetniškem oziru je najzanimivejša. Skupaj je izložil Jovanović 16 del. Petar Ubavkić nima čisto nič modernega, njegove skulpture so brez izvedbe v površini; vse je mrtvo, gips, ne telo, n. pr. „Favorita“. Kip Vuka Karadjica je poleg tega postavljen na kup križem zloženih folijantov ter je videti vsled tega bizaren. Obratno ima mladi Roksandić skulpturo, ki je vse hvale vredna. „Rob“ leži, v verige vkovan, na nogah na tleh ter trga vrvi, s katerimi ima zvezane roke. Divja upornost mu sije s čela, veleznačilna je guba od ustnic do brade, globokovdrta črta, polna elementarne kljubovalne in pritajene žalosti. Mišice po telesu so napete, zdi se ti, da bo kar naenkrat planil pokoncu ter bodo zarožljale razbite verige. Bronasta patina podpira krepko razpoloženje, ki ga je Roksandić zadel že z dobro preštudirano pozo in z izrazom. Lepo delo je tudi poprsje srbskega Homerja, narodnega pevca Filipa Višnjica (1767 do 1834), dasi ni izvršeno čisto moderno.

Razstavil je tudi član kraljeve rodbine knez Božidar Karadjordjević krasne umetnoobrtne produkte v usnju in tkanini; veleokusno je nakitje za lase v modernem stilu, dalje paš, vezen z zlatom in srebrom, ter pikanten ridikil, sivo v sivem. Božidar Karadjordjević ima poleg tega še sliko iz Venecije ter mladostno delo: reliefa kralja in njegove zamrle soproge, princese črnogorske.

734 Josip Regali-Sever: Prva jugoslovanska umetniška izložba v Belgradu.

O oddelku srbske umetniške omladine iz Monakovega je treba reči, da je pokazala velikih zmožnosti — razstavila je večinoma študije — in po vsej pravici smemo trditi, da bo dvignila srbsko upodabljalno umetnost za stopnjo više, nego je danes, ker kaže neustrašeno moč in poglobitev v pridobitve modernih struj. Milan Milovanović, gojenec pariške akademije, je istotako velik talent.

Državna tiskarna je imela na razstavi tri oddelke: ksilografski, litografski in tipografski. Peter Aničić, grafični vodja državne tiskarne, je pokazal več umetniških lesorezov, med njimi zlasti „Pariški karneval“, „Kralj Sionski“ (platnice za Hammerlingovo epsko pesem) ter mnogo izbornih ilustracij.

A nekaj je bilo, kar je napravilo na nas največji umetniški učinek, za čimer smo zaslužili veliko glorio prihodnjih umetniških generacij jugoslovanskih in posebno srbskih, kajti vstala bo umetnost neskončno lepa in neskončno duševna, odpela se ji bodo vrata širnega sveta in triumf bo slavila, obdan z blestečimi himnami — kadar se pojavi ves latentni umetniški fond narodne duše v srbski umetnosti. Kdor je videl zbirko tkanin, robcev, čilimov in narodnih kostumov, pozabiti mora na analizo, postane mu vsako razmotrivanje smešno, občudovati mora in popolnoma vdati se mora genijalni moči narodne ornamentalike. Dvomiti je lahko, ali so to ideje enunciacije velikega, završenega umetniškega individua, ali je ustvaril te divne linije preprosti seljak. Ne, seljak ni bil to, bila je vesoljna psiha ljudska, ki je delovala nevede, nezavedno, kakor ustvarja mati narava. Evropska umetna tekstilna industrija, dasi se je povzdignila baš vsled vpliva novih smeri dekorative, se v estetičnem oziru ne more primerjati z nedosežno okusno, tuintam naravnost divno ornamentiko na svilenih pajčolanih in robcih, ki jih izdelujejo balkanski seljaki. Na „srbsko platno“ (redko tkano svilo) vezejo v neverjetno ubranih tonih običajno na belem polju v zelenju in zlato, na črnem rdeče in zlato, ali na temnordeči podlagi zlato in črno. Samo črn baržun pa je priljubljen slovanskim muhamedanom, ki ga krasi z zlatimi arabeskami in turškimi črkami. Barve niso nikdar kričeče, ampak tiho ubrane, rekli bi, melanholično nadahnjene, kakor stare narodne pesmi. V linijah ne najdemo živalskih motivov, temveč stilizirana je samo flora, najraje praproč, mnogokrat pa tudi hrastovo listje. Spomina vredni so tudi bogati moški in ženski jopiči, ki pa imajo v vsakem kraju drugo ime. Najti je seveda tudi živih, neubranih boj med tkaninami, ki ne sestoje iz enega kosa, ampak so sešite iz več delov; vendar pa to niso čisto pristni narodni produkti nepokvarjene, primarne inspiracije ljudske duše.

In tako prihajamo k bolgarskemu oddelku. Tudi Bolgare nameravamo nekoliko obširneje opisati, ker je njih umetnost pri nas mnogo manj znana nego japonska. Radi tega pa se tudi ne strašimo naštevati bolgarskih umetnikov kar enega za drugim, dasi bi bilo gotovo prijetnejše, čitati lepo zveneče, kratkočasne odstavke v feljtonski maniri, ki bi nakratko podali sukus celotnega vtiska. A to nam ni mogoče, tudi če bi hoteli, kajti predmet sam ni zaokrožen, in ako bi govorili n. pr. o bolgarskem žanru kar kategorično, bi segali vendar predaleč, če bi hoteli vtisniti ta pečat povprek vsej bolgarski umetnosti. Značilni so pač za Bolgare prizori iz bolgarskega življenja, vendar je način njihovega slikanja nemški, italijanski, francoski itd. — Kostumi in grupe pa so le samo sujet. Kakor nismo pri Srbih razlagali svojega mnenja o historičnem slikanju, prav tako nam ne hodi na um, razmotrivati v bolgarskem oddelku žaner kot tak, kajti če je srbska umetnost mlada, je bolgarska še mlajša, če je srbska kultura v povojih, je bolgarska v porodu; da bo pa prihodnja umetnost balkansko-slovanska nekaj, kar se ne bo dalo primerjati z zmago ruskega romana ali nordske drame v svetovni literaturi, ampak da bo nedosežna pesem, kakor je podobne niso čule še evropska ušesa, polna fantazije razkošnih pravljic iz prirode, ki jih sanja deviški narod — to ni oratorska fraza, nego naše istinito prepričanje, ki se vsiljuje tem bolj, čim globlje prodira kdo v narodno jugoslovansko nrav.

Bolgari! Centrum bolgarskih umetnikov je Sofija, kjer so umetnost do najnovejših časov oficijalno intenzivneje podpirali nego v Srbiji. Bolgari imajo vsaj svoj umetniški krov, razstavni paviljon, država jim je ustanovila „Risovalno učilište“, ki skrbi za naraščaj, in knez podpira z naročili in štipendijami slikarje, — kiparstvo se itak malo goji tam doli. Umetniki, ki seveda še niso dobili prave zaslombe v publiki, kakor nikjer ne med Jugoslovani, imajo celo dve umetniški društvi, namreč „Družestvo na hudojnizite v' Blgaria“, ki predstavlja nekako starejši, oficijalni krog (voditelj je Mrtvička), in „Savremeno izkustvo“, ki je ognjišče mlajših slikarjev in tudi literatov. Umetniških razlik pravzaprav med temi grupami ni, le da hoče druga skupina umetnost bolj popularizirati ter prirejati po dve izložbi na leto, dočim „Družestvo na hudojnizite“ razstavlja le o posebnih prilikah. Da vidimo ravno med Bolgari tuji vpliv v večji meri nego pri vsakem drugem plemenu, je vzrok to, ker je preteklo komaj nekaj petletij, odkar so začeli Bolgari delovati doma kot umetniki. Provzročitelj vsega gibanja je Čeh Ivan Mrtvička, ravnatelj

drž. slik. srednje šole, katera obstoji stoprav osem let, poleg njega pa se je priselil že pred petindvajsetimi leti njegov rojak Oton Horejši. Danes imajo Bolgari že mladež, ki je izštudirala v Sofiji in ki je nastopila v Belgradu že samostojno. Karakteristično baš za mlade bolgarske talente pa je, da hodijo danes, po tolikih revolucijah v umetnosti po doma izvršenih študijah še vedno v Italijo in ne v zapadno Evropo; to dejstvo je karakteristično za njih dela. Bizantinizma je le malo najti pri njih, dasi bi se kaj takega pričakovalo; za prepород bizantinske umetnosti v Bolgariji deluje baš slikarska šola, ki hoče spojiti stare avtohtone forme z moderno maniro. Kakšen bo produkt take kombinacije, ne vemo. Ker ne mislimo razločevati pri bolgarskih slikarjih med pripadniki te ali one zveze, bomo poročali najprej o starejših, ker uživajo ti v domovini pač večji ugled ter se jim spodobi tudi po starodavni ljubi šegi prvo mesto.

A. Vješin je tisti, ki mu gre v tem zmislu prvenstvo. Profesor je in mož, ki je v tehniki visoko nad mnogimi, v ostalem pa — seveda človek čisto stare šole. Vlada mu je dala že precej naročil. Znan je dobro v inozemstvu, kajti na Bolgarskem nima navade nastopati, pač pa je izlagal mnogo v Ameriki. Reprodukcijske njegove del je najti po različnih evropskih časnikih. V poslednjem času je postal slikar vojne. Sicer dela Vješin podobno kot Kovalski. Na jugoslovanski izložbi sta bili samo dve manjši njegovi sliki, „Povratek s pazara“ in „Razbojniki“, dasi je Vješin vzlic svoji starosti — ima okoli 60 let — jako produktiven duh. Vzrok je temu razstava v St. Louisu, ki so se je udeležili Bolgari oficijalno. Prav vsled tega pa je v bolgarskem oddelku viselo toliko portretov, kajti znamenitejši umetniki so poslali skoro vse svoje stvari v Ameriko in jih je belgrajska izložba iznenadila, ker je prišla prebrzo. Omenjeni Vješinovi sliki predočujeta prizore iz balkanskih gora: gorske vrhunice, steze, konje in ljudi. Občni vtisk je dober, dasi je minucioznosti vse polno, konjski beg je pogojen dobro in barva snega je naravna, verjetna; reči moramo, da sta Vješinovi deli med najboljšimi v bolgarski skupini. S Segantinijem pa nima Vješin vkljub ljubezni do živali niti v splošno estetičnem niti v specifično slikarskem oziru, zaboga, ničesar skupnega. Tudi Ivan Mrtvička je poslal svoja večja dela v St. Louis (izmed 10 slik je 6 portretov), in tako je bila n. pr. iz večjega cikla „Iz skore prošlosti“ le ena podoba na jugoslovanski razstavi. Ta žaner je svedok turških grozovitosti, ki so se pred nedolгим časom godile na bolgarski zemlji in ki se gode še danes takoj za mejo kneževine, v sužnji Macedoniji. Tudi Mrtvička je

slikar stare akademske struje, vendar pa učinkuje baš to delo z izredno močjo. Sosed prinese ženi glavo moža, ki so mu jo odsekali turški tolovaji. Večer je v ubogi koči, a v srcu noč — za nas, ki smo v srednji Evropi, nepojmljiva noč! — Morda ne vpliva na vsakoga ta slika, a na človeka, ki je osebno čul od ljudi, ki so doživeli pod lastnim krovom v macedonski domovini podobno sceno, deluje pretresljivo. Mrtvičkovo delo je izvedeno posebno dobro v razsvetljavi. Mrtvička, ki je stal pred desetimi leti na vrhuncu ter je bil odlikovan že v Parizu in Antverpnu, ima dalje večjo sliko „Šopska svatba“, žaner v narodnih kostumih, pisan svatbeni izprevod v bolgarski vasi z devojkami spredaj, za katerimi se vrste „gajdaš“ in „topandžija“, kum in kumica ter nevesta v kožuhu; na glavi nosi nevesta kroni podoben nakit. „Berba ruža“ je prav tako slika iz narodnega življenja. Mrtvička je takoj v začetku svojega delovanja gojil zlasti figuraliko, slikal ljudske običaje ter kostume, pozneje pa se je izkazal tudi v portretu, kjer je dosegel prav veliko; portret generala M. je v karakteristiki izboren, drugje pa je vzbudil pozornost gledalčevu z zelo zanimivimi ozadji (portret gospodične C.). Omeniti pa je treba tudi portreta vladike Simeona varensko-preslavskega s širokim, zlatorjavim bizantinskim okvirom, ki kaj harmonira s sliko. Anton Mitov je tudi profesor in sicer predava umetniško zgodovino. Ovekovečil je bolgarskega kneza in velikega kneza Nikolaja Nikolajeviča, grofa Ignatijeva s soprogo in sinom, ko so se mudili za časa velikih slavnosti na Šipki leta 1902. Ostale stvari: „Pazarni dan v Sofiji“, „Sofijski pazar“ in slika „Hlebari“ pa je delal Mitov po fotografiji, kar se odločno pozna po sencah. En pleine pate ni teh stvari napravil in barve so tudi tako žive, rekel bi, naravnost kričče, da jih je v takem kontrastu težko najti, in naj bo v Sofiji še tako solnce in še taka dnevna luč. Solnce je pač na „Hlebarih“ naravnejše in mehkejše nego na prvi sliki. Ivan Angelov je umetnik, ki se hoče najbolj poglobiti v ljudsko dušo. Angelov ni tako korekten risar, kot so prejšnji trije, vendar je slikar, ki bi, ako bi dal barvam več topline, presegal ostale kolege, kajti v tehniki pokaže včasih stvari, ki zelo prijetno dirnejo. Angelov zna n. pr. podati veliko daljavo perspektivno s širokim svetlim tonom med temnejšo ravnino in svetlejšim svodom tako mojstrsko, da ga moraš občudovati. Dela s spahtelom in s finim čopičem, kakor pač nanese. Angelov je slikar dela in polja: „Žetva“, „Pralje I.“, „Pralje II.“, „Branje ruža“, „Vejač“ so umotvori te vrste. „Vejač“ je delo, ki spominja na Milletov umotvor enakega imena, toda Milletove barve

so drugačne, kajti Angelov slika mrzlo, ledenobelo, a kretnja Vejačeva je izrazita in polet žita in plev istinit. „Bog dao, Bog uzeo!“ je žitno polje, kjer je nevihta uničila nade poljedelčeve; temno nebo s svinčenimi oblaki, iz katerih je prišlo gorje, se polagoma jasni, med uničenim klasjem pa stoji upognjen star seljak z razgaljeno sivo glavo ter posveča v molitvi svoj znoj in svoje uničeno bogastvo volji božji. Gotovo je to poezija, globoka in prastara. Osvit po žitu je trd in mesni ton leve roke seljakove je prerjav. Sploh ljubi Angelov zelo rjav, skoro črnkast taine, ki ga nahajamo tudi pri njegovi skupini „Cigani“, večji grupi, ki deloma stoji, deloma leži, kjer pa so figure nekam prekratke. Angelov je izložil tudi tri lepe risbe s peresom.

Nikola Mihajlov je bil knezov štipendist. Monakovska manira se mu pozna na več umotvorih, ki jih je izvršil pod Stuckovim vplivom. Mihajlov je največ slikarja med Bolgari razen gospodične Hodine, vsled česar ne polaga toliko skrbnosti na risbo, kar pa je pri pravem umetniku precej egalno. Mihajlov, ki je sedaj nekak dvorni slikar, je študiral tudi v Parizu in Londonu ter se je razvil pred vsem v portretista, kajti najbolj umetniška in najdovršenejša podoba iz njegovega kista je slika njegove soproge z detetom v naročju. Ton je živo siv in rumen, poteza je tu energična, smela, dasi je celota precej skrbno izvršena. Poza soproge, ki sedi s širokokrajnim klobukom na glavi, je ljubka, dete v njenem naročju se pa drži nekoliko trdo. Ozadje, nebo z oblaki, je interesantno in nareja slika sploh nekako prijeten, starinski vtisk. Vsi portreti Mihajlovi seveda niso na isti višini — Mihajlov jih je izvršil namreč že lepo število, n. pr. bolgarske parlamentarce, knezovo družino itd. — kajti tuintam je delal po okusu občinstva ali naročnika. Dober je „gospod Slavjejkov“, kjer je zopet ozadje fino in ne le glava, ampak tudi oprsje polno vrlin, dasi se pogreša posebne plastike. Mihajlova slava pa se je razširila po njegovi domovini zlasti vsled mitoloških njegovih stvari. Že sujet sam dokazuje, da je Mihajlova vzgojila nemška šola izza devetdesetih let. „Samodivski rob“ je Stuckov način, kadar slika mitična gozdna bitja. „Samodive“ so bolgarske vile, ki prebivajo po jezerih in rekah, pod drevjem in po livadah. Zasužnijo si seljake in pastirje, ki jim morajo svirati na piščal, kadar plešejo vilinski ples. Ko obide Samodive zločesta razposajenost, kosajo se s svojimi robi ter mora zaslužjenec poginiti, ako pleše vila dalje, nego more svirati rob. Tako sceno je naslikal Mihajlov. Na trati ob gozdu pleše razkošen ples zlovoljna vila, a svirač piska.

Nebo v ozadju je modro z masivnimi oblaki, kakršne vidimo po krajinah Böcklinovih. „Melanholija“ je ženska podoba v modrem; umetnik je tu z barvo markiral razpoloženje, kar se mu je pač posrečilo.

Otona Horejšega, ki je po rodu Čeh, a je sedaj že čisto naturaliziran Bolgar, smo že omenili mimogrede. Njegovi dve sliki s Šipke so staromodne stvari, tihožitje pa je dolgočasno. Profesor Boris Mihajlov teži bolj za dekorativno umetnostjo, in če povemo še, da se je izobraževal v Italiji, bodi dovolj. Izložil je v Belgradu le eno krajino „Predeo iz Vladaja“. H. Petrov, pejsažist, ki dela tudi v akvarelski tehniki, ima tudi samo eno krajino. Petko Klisurov je mož italijanske šole, strašno minuciozen ter radi tega ne napravlja njegova „Vesela učenica“ ugodnega vtiska. S. Dojčev je poslal krajino „Devensko jezero“. H. Iliev, ki je v prvi vrsti krajinar, je študiral v Pragi, Teodor Mavrodinov pa v Italiji. Oba sta, recimo — srednje umetniške višine. Mavrodinova „Makedonka iz Devra“ je figura kakor izrezana iz papirja, brez plastike.

Vredno je, da se pomudimo nekoliko tudi pri umetniškem naraščanju bolgarskem. To so: A. Mihov, Atanazov, Vazil Dimov, D. Daskalov, K. Kojčev (izložil je projekt za preprogo v bolg. stilu), Marin Georgijev, P. P. Morozov, St. Kovačev, H. Tačev, od katerih nekateri še študirajo v Sofiji. Različni talenti so in seveda še ne vsi samosvoji, vendar se opaža tuintam lep obet za bodočnost. Portret, žaner in tudi krajina so med njimi zastopani. Mihov, recimo, je kolorist, Georgijev je uporabil na svojem „Lovcu“ neverjetne boje za sneg, ki se vidi kakor ena sama sivkasta plast brez nians, Morozov zopet ni slabo pogodil luči pri nekem ženskem portretu, kjer je zlasti dobro izvedel ženski klobuk. Iskreno je želeli, da bi hodila bolgarska umetniška mladina po dovršenih študijah v Sofiji v svet, v umetniške centrale, ne sicer v akademije, temveč v nove galerije in v izložbe!

Gospica Hodina je to že storila. Baš njen portret, edino njeno delo v Belgradu, kaže blagodejni vpliv novih pridobitev v slikarstvu. Kostum na tem portretu je izmed najkrasnejših objektov na vsem bolgarskem oddelku. Bela obleka sedeče dame je v gubah izborna pogojena; široki čopič umetnice harmonira z izrednim okusom barve, kajti zelena pentlja za vratom je v kontrastu res fina. Gospica Hodina postane morda umetnica, ki dvigne svoj sloves nad mnoge svoje kolege.

Stevan Ivanov slika večidel svetniške podobe, ikonopisec je. „Sv. Bogorodica“ je bizantinska madona na visokem prestolu, z de-

tetom v naročju, nad glavo se ji blešči bizantinska gloriola. Ozadje je mozaik z dvema klečečima angeloma v belih togah, dočim je Bogorodica v temni halji. Senca nad očmi madoninimi je vrlo interesantna. Nasprotje Ivanovu je Aleksander Božinov, ki se kaj malo briga za sveto ali nesveto, kajti on je prvi bolgarski karikaturist, živahen človek z dobro tehniko, in ako bi imel več duše, več občutja v svojih delih, smatrali bi ga lahko res za velikega. Drugi ilustrator, ki je bil sofijski učenec, je H. Tačev. Njegove risbe so dekorativne, a njegovi knjižni okraski, platnice in projekti okusne stvari. Arhitekt Maričkov je pristaš modernih struj, njegov načrt za gimnazijo v Juč-Bunaru je bila edina arhitektonična risba na izložbi.

Kipar je bil na bolgarskem oddelku en sam, a tudi ta se ni povzpел niti do približne višine, na kateri stoje hrvaški kiparji, ki so se udeležili jugoslovanske razstave. M. Vasiljev je študiral v Monakovem in v Pragi. Njegova dela so popolnoma gladka, akademska, brez globočjega pojmovanja materije in predmeta. Soha kneza bolgarskega je le okoli oči nekoliko bolj zanimiva in karakteristična, basrelief „Na česmi“ pa je izvršen v tisti maniri, katero sploh ljubi Vasiljev.

O Hrvatih nam ni treba tako obširno referirati, kajti hrvaški umetniki so našemu občinstvu že itak vsaj deloma znani, bodisi, ker so ljubitelji umetnosti — dasi jih je pri nas, žal, tako malo! — osebno posečali zagrebški paviljon, bodisi, ker so slovenski časniki že precej poročali o njih ter prinašali tudi reprodukcije hrvaških slik in kipov. Poleg tega pa hrvaški „Salon“, ki je izšel ob prvi zagrebški razstavi, ni ostal nepoznan po naših krajih.

Vobče moramo reči, da je hrvaški oddelek na belgrajski izložbi najbolj virtuozen, ker znači hrvaško umetnost pred vsem moderna. Hrvaško slikarstvo ni vzraslo iz poljske grude, ni izraz spontane genijalnosti, nego produkt estetizirane duše. V hrvaškem delu je viselo več simbolističnih stvari nego v vseh drugih oddelkih skupaj, vrhutega pa je bilo najti ondi dokaj dekorativnih motivov. Pejsaž je bil zlasti lep, finesarski, ne tako veristen, kakor n. pr. pri Slovencih.

Dobro znani Vlaho Bukovac, sedaj profesor na praški akademiji, je bil zastopan s skico slavnega zagrinjala zagrebškega gledišča, ki je vsakemu izobraženemu Slovincu v spominu. Fini stvari sta portret dr. Ive Malića in „Patricijka“, ki je last Strossmajerjeve galerije. Bukovcu, kakor znano, ni glavno energičen zamah, nego umerjena poteza, polna elegance, ne mogočna plastika, nego tih

harmoničen efekt. Portret je pred vsem dober v karakteristiki izraza. Celestina Medovića portret nadbiskupa Posilovića je izmed najboljših portretov v vsej izložbi, dasi ni bravurne plastike v njem. „Rimljanka“ je seveda čisto drugače delana nego nadbiskup. Sploh ima Medović tople, južne barve, voluptuarno nadahnjene kolorit. Njegov čopič izvršuje slike ter se ne ustavlja ob skicah, doseči hoče mehko in vzbuditi ugodljivost gledalčevu. Medović je slikar estetične naslade. Dve študiji za „Krunisanje Ladislava Napuljca“ sta seveda nekaj čisto drugega nego Paja Jovanović. „Staro groblje“ je böcklinski motiv ter je znano Slovencem že po reprodukciji. Jako zanimivo je dvoje tihožitij.

Dočim je Celestin Medović realist, je Bela Čikoš pl. Stojanović harmonist in edino le njemu pristoji ta epiteton v celi belgrajski razstavi. Čikoš je velik v slikarski tehniki, kajti tehnika mu je ideal, ter gre molče mimo nature. Izbere si dva, tri osnovne tone ter jih preliva z genijalno virtuoznostjo, izvršitev je gladka, vendar skupnost krasno enostavna. „Pietà“ iz Strossmajerjeve galerije je rumeno-vijoletno osvetljena ter dela vtisk baroškega slikanja. Mehka luč je polna turobne žalosti, na licu Matere božje je izražena neskončna bolešt. Žena, ki poljubuje Zveličarjevo roko, ima okoli oči drzen problem refleksov fino rešen. „Innocentio“, na žrtveniku ležečo v beli togi, objokujejo postave v vijioletnih haljah v različnih poziturah, v ozadju žari oranžna zarja, od strani pada zelenkast odsev. Ta umotvor je mogočnega, silnega občutja. „Nadahnuće psihe“ je apartna slika, omegljena, a izvedena z velikim okusom. Krajina iz hrvaškega primorja se ne da primerjati s simbolističnimi Čikoševimi deli.

Ivan Tišov je izložil že znani velikanski paneau „Slavonska idila“, kjer prevladuje sladkoba mesto resnice. Devojke v narodnih nošah so, kakor bi prišle iz glediške garderobe, neobičajna plastika piskača, ki gode na ples, moti v celoti, dasi je ta detajl zase prav imeniten. Dragan Melkus, dosedaj malo znan, ima pastel „Pred večer“, krajino z ribnikom, za katerim se dviga topol; večerno solnce je vrlo pogojeno. Otona Ivekovića smo srečali z njegovim najboljšim delom „Na kordonu“, kjer so konji priznani dobri in diha napetost situacije iz sleherne poteze. V pejsažu smo zasledili zelenje, kakršno smo videli tudi v slovenskem oddelku v tretji sobi in ki nikjer v prirodi ne eksistira. Joso Bužan je portretist, ki nima čisto modernega obeležja ter se izgublja včasih v detajl. Krajine ni imel nobene. Robert Auer je dekorater, sladek do skrajnosti, v liniji in

barvi čisto ženska. „Kraljica rož“ iz Zagreba je znana skupina devojk v tančicah, sredi katere stoji kraljica (akt). Modro-zlato in rdeče-zlato učinkuje neprijetno („Krizanteme“, „Slez“). Josif Bauer je tudi dekorativen, literaren in v okusu rafiniran. O Branimiru, Šenoi, Brunu Bauru, Branimiru Bečiću, Zori pl. Preradovičevi, Mariji Baurovi in Ferdu Kovačeviću bi radi obširneje pisali, toda pomanjkuje nam prostora. Omeniti pa moramo tri hrvaške mariniste, med njimi je E. Vidović resničen, diven slikar. Dalmatinec je in zaljubil se je v mirno morsko zrcalo, v čudovito lepe barve, polne južnih nians in različnih lokalnih tonov, ki se prelivajo v krasno harmonijo. Taka je „Spletska luka“ z mestom v ozadju in svetlim pasom nad njim, ki se odbija v sivomodrem morju. Klemens Crnčić ne pušča nad svojimi marinami velikega svoda, ki se vzpenja nad morjem, nego hoče doseči veliko daljavo s tem, da odreže sliko blizu nad horizontom. Crnčić slika zeleno valovje. Kolorit mu je živejši, nego je Vidovićev. Vrtovi in grede s pestrim cvetjem dela Crnčić krepko, s spahtelom in ostrimi kontrasti; „Divlji mak“ ima pred vsem globino kot ne vsak pejzaž na jugoslovanski razstavi. Križman pa ljubi lahno gibajoče se morje („Kastelansko morje“, „Samoča“). Da je baš sneg težko podati naravno, se vidi v njegovi „Zimi“.

V kiparstvu stoje Hrvati na višku. Prav iskreno nam je žal, da ne moremo radi nedostajanja prostora vsaj približno podati vtiska, ki ga je napravil na nas Frangeš. Njegova divna umetnost se bliža tisti višavi čiste skulpture, ki se začinja tedaj, ko se umetniški individuum popolnoma projecira v notranjost, se absolutno zatopi v idejo ter pusti vnemar milieu. Te milosti iz neba ni deležen vsak, ki suče dleto, in veliko občinstva razumeva to čisto skulpturo najmanj izmed vseh panog vesoljne umetnosti, celo simfonična glasba mu je morda pristopnejša. Najkrasnejši in za naš okus najintimnejši umotvor izmed hrvaških in skoro tudi v vsej razstavi je bil Frangešev „Angelus“ („Blagovesti“) v beli sadri. Upodobljeni sta le glavi Marije in Gabrijela ter spodnji del rok. Angel se nalahko dotika las Bogorodičinih ter ji šepče skrivnost. Mati božja ima sklonjen profil, sklenjene roke ima povešene. Koliko čuvstvene vdanosti je samo v teh rokah! Če gledaš čarobno silhueto tega kipa, ki je rahlo odet s sadro, iz katere vstaja, okoliinokoli, se ti pokaže od vsake pozicije nova, nedosežna krasota. „Sv. Dominik“ in „Rimljanin“ sta prezanimiva v kompoziciji in karakteristična za Frangeševo ustvarjanje, ker baš tu je ideja čisto obvladala materijo. Rimljanov obraz, poln gub, poln mišic, ki so vse

napete ter teže same vase, v svoj egoizem. Bodeče oči so zakopane v zemljo, v materijalnost. Sv. Dominik ima izraz, zamaknjen v eterske višave, pogled obrnjen v nadzemske ideale; vse leži izven njega: pozabil je samega sebe, zato pa je modelovanje enostavno, asketsko. O drugih delih Frangeševih, ki je eno interesantnejše od drugega, ne bomo pisali, ker so brezdvomno tudi nekoliko znana Slovencem. Monument leta 1879. padlim junakom (v Oseku) je izboren v pozi, ne toliko monumentalen kot velik po izvršitvi. Plakete Frangeševe — kaj hočemo drugega reči, kot da so občudovanja vredne. „Isus prijatelj dece“ (kasete) je iskren kot molitev in ljubeč kot dražestna fabula. Rudolf Valdec je monumentalni hrvaški kipar; tako intimen kot Frangeš ni, pač pa je krepkejši. Portreti in reliefi so delani energično, v osnutkih za spomenike kaže velik razmah, širino. „Magdalena“ je skulptura, iz katere diha naturalistična pohota. Vobče Valdec nima tako vznemirjene površine kakor Frangeš, kaže epsko umirjenost brez globoke duševnosti. Popoln lirik je Ivan Meštrović. „Na grobu mrtvih ideala“ je psihološko zamišljeno delo v zeleni patini. Moški akt, sklonjen in potrtn od težke izgube, si podpira svinčeno glavo, prsti grabijo za čelo, druga roka se prijemlje obupno za koleno; zdi se, da se pogreza ter resignira. Tiha, silna moška žalost je občutje, ki objema opazovalca. „Život“, ki je bil tudi že v dunajski „Secesiji“ izložen, sta dve telesi, moški in žena, ki se objemata v strastni ljubezni. Meštrovićeva dva portreta, prof. Königa in glumca Branića, sta divni stvari, na katerih je vsaka mišica izraz duševnosti modelov, vsaka poteza govori o genijalnosti kiparjevi. V izvedbi površine je Meštrović, dasi tako mlad, prvi med kiparji na jugoslovanski izložbi.

Naposled nam je preiti do Slovencev. Hrvati in Slovenci so umetniško nad Srbi in Bolgari. Hrvati in Slovenci so moderni, uporabljajo vse tehnične in idejne pridobitve nove umetnosti, dočim zlasti Bolgari in za njimi Srbi slone še vedno po večini na stari, dobri, tradicionalni tehniki — po večini pravimo, ker tuintam se nahaja tudi med njimi talent, ki hoče razbiti sponse. Hrvati se razločujejo zopet od Slovencev tako, kot se razlikujejo dehteče orhideje od preprostih lepih poljskih cvetlic, kajti Slovencem, posebno umetniški zvezi „Savi“, katero edino moremo imenovati reprezentantinja sedanjega našega slikarstva, je deviza resnica in narava, torej najvišje zadače vsake umetnosti. V „Savi“ so zbrani slovenski realisti, lahko bi rekli celo veristi, ki stremijo z resno odločnostjo, podati nekaj originalnega, samosvojega, in pri tem jih vodi luč, ki se razliva

izpod neba, in barva, v kateri blešči zemeljsko površje. Ta svoj visoki cilj dosega „Sava“ bolj in bolj; v vsaki izložbi se pomakne za stopnjo više. Izmed Savanov, ki so konstituirali svoj klub za časa dunajske razstave pri Miethkeju, so bili zastopani v Belgradu Rihard Jakopič, Matija Jama, Ivan Grohar, Ferdo Vesel, Matej Sternem, Peter Žmitek in Roza Klein; prvi naš kipar Berneker, žal, ni poslal ničesar. „Sava“ je razstavila večinoma stvari, ki so bile že na II. slovenski umetniški izložbi v Ljubljani in potem na Dunaju, vsak teh umetnikov pa je napravil seveda med tem še nekaj novih umotvorov, zlasti Grohar se je dvignil od ljubljanske razstave visoko gori, kajti postal je popoln pointilist ter analizuje barve z moško energijo. Jama je v svoji tihi melanholiji podal najkrasnejše nove pejsaže, Jakopič je v polno zvencečih akordih izvršil mnogo krajin, polnih solnca, eno krasnejšo od druge. V podrobnosti se spuščati nimamo prostora, poudarjamo le, da je „Sava“ tisto torišče, na katerem se je povzpela naša upodablajoča umetnost tako visoko, da stopamo lahko ponosno pred svetovni tribunal in da niti eden kulturni pojav med nami samimi ni vzbudil tako malo odmeva doma, da, celo direktnega preziranja pri omejenem občinstvu kakor ta meteor na našem kulturnem obzorju.

Vstala pa je že tudi mlada „Vesna“, ki je zbirališče umetniške akademiške mladine. Kako da je vzknila iz tako peščenih tal, kakor so pri nas, je po naravnih zakonih neumevno, ter smo skoro prisiljeni verjeti v čudeže. V „Vesni“ smo zasledili prav izbornih risarjev, dočim so v „Savi“ zbrani v prvi vrsti slikarji. „Vesnjan“ teže poleg tega za nacionalnostjo, kajti po risbah in guachih nahajamo vse polno narodnih ornamentov, ki so jih nabrali po starih skrinjah, pomolih, durih, kožuhih, majolikah itd. „Vesna“ deluje v tej smeri sistematično, in vsled tega upamo, da ustvarijo ti mladi umetniki umetnost, ki bo pristno naša, individualno - narodna, izraz ljudske psihe, kot je umetnost „Savanov“ izraz naše zemlje. Gvidon Birola in Maksim Gaspari sta razstavila ilustracije nekaterih narodnih pesmi, s kranjskimi tipi v krasni kompoziciji in nepogrešni risbi. Te risbe s peresom in par guachev dihajo tako mehko liriko in ljubko prisrčnost, da jima moramo priznati prvenstvo v „Vesni“. Gasparijeva „Radost“ n. pr. predočuje zavaljenega možička s klobukom postrani in belo rožo za trakom, sedečega na bregu ob tolmunu. Spodaj v vodi plešejo zlate ribice, ki jim gode imenitni možak na harmoniko. Ta naivna poezija nas spominja v občutju na ruske narodne povesti. Šaša Šantel ima dober portret stare gospe

ter nekaj krajin v zelenih živih tonih, Josip Zolja nekaj zanimivih rjavih glav. Avgusta Šantel je najboljša slovenska akvarelistka, katere Melita Rojic ne dosega. Henrik Smrekar je podal markantno karikaturu „Katol. mladeniči“. Mladi kiparji Peruzzi, Kerdič in Ajlec imajo zanimive stvari, Peruzzi več fino modelovanih portretov z okusno patino in moderno delano „Nezakonsko mater“, na kateri je koža podana s finimi vzdrhtaji, dober je zlasti tudi izraz nad očmi pri materi, h kateri se tišči dete res instinktivno. „Smrt je ljubav — smrt je življenje“ je dobra v kompoziciji, reprodukcijo je objavil itak „Slovan“. „Vesna“ ima poleg tega v svojem okrilju umetnoobrtne stvari, ki nam delajo vso čast. Zalka Novakova, Minka Rakovec in Ružica Sever so zastopane s paravani, zastori in gobelini, ki so prava umetniška dela v vezenju. Največjo pozornost pa je vzbujal „Vesnjan“ Avgust Berthold s svojimi dovršenimi umetniškimi fotografijami, v katerih je dosegel toliko impresije in toliko enotnosti, da ni hotel spočetka marsikak veččak verjeti, da so Bertholdova dela fotografije, ker jih je v resnici mnogo čisto sličnih radiranjem. Berthold zna podati močno občutje, da, subjektivni moment v toliki meri, da se njegove fotografije lahko nazovejo „Stimmungsbilder“; on zna pač z umetniškim okusom izbrati motiv. Berthold je mojster v fotografski krajini, ki jo izvršuje z gumijevim in pigmentnim tiskom, poleg tega pa je velik tudi v portretu, n. pr. „Portret“ slikarja Jakopiča; izmed pejzažev pa je najkrasnejši gumijev odtisk „Zima“ (iz starega Frankfurta).

Tretja skupina slovenskih umetnikov, ki niso pri nobeni zvezi, je imela tudi svojo dvorano kakor „Sava“ in „Vesna“. Mnogo je bilo tu slabih stvari in boljše bi bilo, če bi se ne bile razobesile v jugoslovanski izložbi, ker nekateri diletanti nimajo pravice reprezentirati slovenske umetnosti. Bilo pa je tudi tu umotvorov velike vrednosti, n. pr. Ažbetova „Zamorka“. Ivan Vavpotič je izložil imenitno risbo „Vest“ ter par krajin, Tratnik pejzaž „Selo Kokarje“, sicer dobro stvar, le v liniji nekoliko pretrdo. Prof. Gvajz je poslal obširno serijo deloma že v Ljubljani izloženih stvari, Josip Germ pa je izložil štiri slike, ki smo jih doma videli opetovano. Prof. Celestin Mis je imel dve lepi sohi.

Slovenski oddelek so aranžirali za „Savo“ Rikard Jakopič, za „Vesno“ mladi nadarjeni arhitekt Vilko Sever, ki je član društva, za tretjo skupino pa Jos. Germ. Vsi trije so zadostili svoji nalogi, kolikor so mogli, ker v lokalni, ki ni zidan za izložbe, ne more priti moderna aranžerska umetnost do posebne veljave; stene

so bile preoblečene s sivkastim platnom, s katerim je bil zastrt tudi strop.

Tudi s Slovenci smo pri kraju. In kaj hočemo tudi pisati še o njih! Umetniki so — diletante zavračamo a priori. Domišljevali si nismo nikdar, da bi se smeli vtikati v nedotekljivo, sakrosanktno umetniško ustvarjanje. Ponižno smo hoteli posredovati med umetniki in publiko, s skromnimi močmi jih predočiti občinstvu. Občinstvo jih je videlo, ker so stopili že večkrak prednje, pisalo se je o njih že dosti obširno, radi tega se usojamo trditi brezobzirno, da jih je javnost spoznala, če je hotela. In ako jih pozna, potem je naš finale čisto primeren, ako z vso odločnostjo poudarjamo zopet na tem mestu postulat, ki naj postane naš slovenski „ceterum autem censeo“, namreč zahtevo, da dobimo umetniško galerijo v Ljubljani. Umetniški dom v Ljubljani je absolutno potreben z nacionalnega stališča ter neobhoden z občnega kulturnega vidika. Zakaj, razpravljalo se je že o različnih časih ter na različnih mestih dovolj.

Na grobovih.

<p>Odprla se božja je njiva in vstopile so množice — ljubezen prižgala na grobih je blede lučice . . .</p>	<p>To bilo je vroče molitve, to bilo je upov in nad, kot bi posetila danes grobišče razkošna pomlad!</p>
--	--

<p>Obstal sem, da molil pobožno bi z drugimi „Requiem . . .“, kar nova gomila odkrila se mojim je trudnim očem.</p>	<p>Porastel z usehlím zelenjem — to grob je bil mojih želja . . . — brez svečic, brez vencev opojnih, pozabljen od vsega sveta . . .</p>
---	--

Zaplakala moja je duša
in bolno zaplakal sem jaz —
odhitel raz živo sem groblje
ven v pestri jesenski mraz —

Budislav.

